DISCURSUL LUI ALEKSANDR SOLJENIŢÎN LA UNIVERSITATEA HARVARD (8 IUNIE 1978)

Sincer, sunt foarte fericit că mă aflu aici, în mijlocul vostru, cu prilejul celei de-a 327-a aniversări de la înfiinţarea acestei atât de vechi şi de ilustre universităţi. Deviza Harvard-ului este VERITAS. Adevărul însă e foarte rar plăcut auzului; el este mai întotdeauna amar. Discursul meu de astăzi conţine o parte de adevăr. Vi-l aduc fiindu-vă prieten, nu adversar. Acum 3 ani am fost adus în S.U.A. să spun lucruri care au fost respinse, care au părut inacceptabile. Astăzi sunt numeroşi cei care le consimt...

Căderea „elitelor”

Pentru un observator din exterior, declinul curajului este, poate, caracteristica cea mai puternică a Apusului. Lumea occidentală şi-a pierdut curajul civic, atât în ansamblu, cât mai cu seamă în fiecare ţară , în fiecare guvern şi, desigur, în Organizaţia Naţiunilor Unite. Acest declin al curajului este sensibil mai cu seamă în pătura conducătoare şi predominant în pătura intelectuală, de unde senzaţia că întreaga societate este lipsită de curaj. Politicienii şi intelectualii în mod deosebit manifestă această slăbiciune, această şovăială, în acţiunile lor, în discursuri şi mai ales în consideraţiile teoretice pe care le oferă cu solicitudine, tocmai pentru a demonstra că acest fel al lor de a acţiona, care fundamentează politica unui stat pe laşitate şi servilism, este unul pragmatic, raţional, legitim, situându-se chiar la o anume altitudine intelectuală şi chiar morală. Acest declin al curajului, care, pe ici pe colo, merge până la pierderea oricărei urme de bărbăţie,

este subliniat cu o ironie aparte de cazurile politicienilor şi/sau intelectualilor cuprinşi de un acces subit de vitejie şi de intransingenţă, în faţa guvernelor slabe, a ţărilor slabe pe care nu le susţine nimeni sau ale mişcărilor condamnate de toţi şi incapabile de orice ripostă. În schimb, limbile li se usucă şi mâinile le înţepenesc atunci când se află în faţa guvernelor puternice, a forţelor amenin-ţătoare, în faţa agresorilor şi a Internaţionalei terorii. Mai este cazul să amintim că declinul curajului a fost întotdeauna socotit ca semnul premergător al sfârşitului?
Atunci când s-au format statele occidentale moderne, a fost stipulat ca principiu faptul că guvernele se află în slujba omului, a cărui viaţă este orientată spre libertate şi căutarea fericirii (lucruri evidenţiate de către americani în Declaraţia de Independenţă). Astăzi, în sfârşit, după atâtea decenii de progres social şi tehnic, s-a ajuns la îndeplinirea acestei aspiraţii: un Stat care să asigure bunăstarea generală. Fiecare cetăţean şi-a văzut libertatea atât de mult dorită, calitatea şi cantitatea bunurilor materiale ce-i stau la dispoziţie, pe care oricând poate să şi le procure, cel puţin teoretic, o fericire completă, dar o fericire în sensul unei sărăciri, dacă avem în vedere felul în care s-au scurs aceste decenii.

O societate în depresie

În tot acest timp a fost neglijat un detaliu psihologic: dorinţa de a poseda mereu mai mult şi de a avea o viaţă şi mai bună, iar lupta permanentă pentru acestea a întipărit pe numeroşi obraji din Apus, trăsăturile adânci ale anxietăţii şi chiar ale depresiei, cu toate că e obişnuit fireşte, să ascundă cu grijă astfel de sentimente. Această competiţie intensă şi activă sfârşeşte prin a acapara gândirea umană, nedeschizând deloc lumii calea spre libertatea unei creşteri spirituale. Independenţa individuală în faţa mai multor forme de presiune a fost garantată de stat, majoritatea oamenilor a beneficiat de bunăstare la un nivel pe care părinţii şi bunicii lor nu şi l-au putut imagina; a devenit posibilă creşterea

tinerilor în conformitate cu aceste idealuri, de a-i pregăti şi chema la dezvoltarea fizică, la fericire, la divertis-ment, la posesia de bunuri materiale şi bani, la recreere, la o libertate practic nelimitată în alegerea plăcerilor. Pentru ce să renunţe la toate astea? În numele a ce să-şi rişte preţioasa existenţă pentru apărarea binelui comun, mai cu seamă când, în mod suspect, securitatea naţională ar trebui apărată undeva, într-o ţară îndepărtată?

Biologia însăşi ne învaţă că un nivel exagerat de confort nu este bun pentru organism. Astăzi confortul vieţii din societatea occidentală începe să-şi dea de-o parte masca vătămătoare. Societatea occi-dentală şi-a ales tipul de organizare cel mai potrivit scopurilor ei, o organizare pe care aş numi-o legalistă. Limitele drepturilor omului şi ale binelui sunt fixate în cadrul unui sistem de legi; aceste limite însă sunt foarte relative. Occidentalii au dobândit o impresionantă uşurinţă în a utiliza, interpreta şi manipula legea, în acelaşi timp în care legile tind să devină mult prea complicat de înţeles pentru o persoană de nivel mediu, fără sprijinul unui specialist. Orice conflict este rezolvat prin recurgerea la litera legii, cea care trebuie să-şi spună ultimul cuvânt. Dacă cineva se situează pe un punct de vedere legal, nimic nu i se poate opune; nimeni nu-i poate atrage atenţia că s-ar putea afla totuşi într-o situaţie ilegitimă. De neconceput să-i vorbeşti despre jenă , reţinere sau renunţarea la aceste drepturi; cât despre a-i cere vreo jertfă sau un gest dezinteresat, asta ar părea cu totul absurd. Nu vom auzi niciodată vorbindu-se despre o abţinere, o renunţare de bună voie. Fiecare luptă pentru a-şi extinde propriile drepturi până la limita extremă a cadrului legal.

„Mediocritate spirituală”

Toată viaţa mea am trăit sub un regim comunist şi pot să vă spun că o societate fără o raportare legală obiectivă este ceva absolut îngrozitor. Însă o societate bazată doar pe litera legii, fără să meargă puţin mai departe, eşuează lipsindu-se de

folosirea în propriul ei beneficiu a unui spectru mult mai larg de posibilităţi umane. Litera legii este prea rece şi prea formală pentru a avea o influenţă benefică asupra societăţii. Când întreaga viaţă, în ansamblul ei, este înţesată de relaţii în spiritul legii, se degajă o atmosferă de mediocritate spirituală care paralizează şi cele mai nobile elanuri ale omului. Şi va fi pur şi simplu imposibil să facem faţă provocărilor secolului nostru, înarmat ameninţător, doar cu armele unor structuri sociale legaliste. Astăzi societatea occidentală ne arată că împărăţeşte peste o inegalitate între libertatea de a îndeplini binele şi libertatea de a săvârşi răul. Un bărbat de Stat care vrea să facă un lucru efectiv constructiv pentru ţara sa trebuie să acţioneze cu o sumedenie de precauţii, chiar cu timiditate, am putea spune. Încă de la început se izbeşte frontal de mii de critici pripite şi iresponsabile. Se află expus constant directivelor Parlamentului European şi presei. Trebuie să-şi justifice pas cu pas deciziile, cât de bine sunt întemeiate şi lipsite de cea mai mică greşeală. Iar un om excepţional, de mare valoare, care are în cap proiecte neobişnuite şi neaşteptate, nu are nici o şansă să se impună. Încă de la început i se vor întinde mii de capcane. Rezultatul este acela că mediocritatea triumfă sub masca restricţiilor democratice. Este uşor să subminezi de oriunde puterea administrativă şi, de fapt, ea chiar s-a diminuat considerabil în toate ţările occidentale. Apărarea drepturilor individuale a căpătat asemenea proporţii, încât societatea ca atare se află acum complet lipsită de apărare împotriva oricărei iniţiative. În Apus este timpul de a apăra nu atât drepturile omului, cât mai cu seamă îndatoririle sale.

Pe de altă parte, s-a acordat un spaţiu nelimitat unei libertăţi distructive şi iresponsabile. Se adevereşte că societatea nu are decât infime mijloace de apărare în faţa prăpastiei decadenţei umane, bunăoară în ceea ce priveşte proasta folosire a libertăţii în materie de violenţă morală asupra copiilor, prin filme care abundă în pornografie, crime şi groază. Se consideră că toate acestea fac parte din ceea ce numim libertate şi că poate fi contrabalansată, teoretic, prin dreptul pe care aceşti copii îl au să nu se uite sau să respingă

asemenea spectacole. Organizarea legalistă a vieţii şi-a dovedit astfel propria sa incapacitate de a se apăra împotriva eroziunii răului...
Evoluţia a fost treptată, însă pare să fi avut ca punct de plecare binevoitoarea concepţie umanistă conform căreia omul, stăpân al lumii, nu poartă în sine nici un fel de sământă a răului, şi tot ceea ce existenţa noastră ne oferă în materie de viciu este pur şi simplu rodul sistemelor sociale greşite, ce trebuie amendate şi corectate. Totuşi, este destul de straniu să vezi cum crima nu a dispărut în Occident, chiar dacă aici par a fi fost atinse cele mai bune condiţii de viaţă socială. Ba chiar crima este mai prezentă decât în societatea sovietică mizerabilă şi fără lege...

Media confecţionează un „spirit al vremii”

Desigur, presa se bucură şi ea de cea mai mare libertate. Dar ce folos? Ce responsabilitate se exercită asupra jurnalistului sau jurnalului, la întâlnirea cu cititorii săi, ori cu istoria? În cazul în care aceştia au fost înşelaţi prin divulgarea unor informaţii sau concluzii false, ori chiar au contribuit la erori ce s-au comis la cel mai înalt nivel de Stat, există un singur caz de jurnal sau jurnalist care să-şi fi exprimat public regretul? Nu, bineînţeles că nu, asta ar afecta vânzările. Din asemenea erori, care pot provoca tot ce e mai rău pentru o naţie, jurnalistul „se scoate”, scapă întotdeauna. Având în vedere că este nevoie de o imediată şi credibilă informare, el se vede nevoit să recurgă la zvonuri, conjuncturi, ipoteze, pentru a umple golurile, şi nimic din toate astea nu e dat la o parte; însă minciunile astea se instalează în memoria cititorului. Câte judecăţi pripite, fără discernământ, superficiale şi înşelătoare sunt astfel emise zilnic, revărsând tulburare asupra cititorului şi lăsându-l pradă ei? Presa poate juca rolul de opinie publică sau de a amăgi. Aşa se face că vedem terorişti zugrăviţi cu trăsăturile unor eroi, secrete de Stat ce ating securitatea naţională divulgate în piaţa publică, sau amestecul fără pic de ruşine în viaţa intimă a persoanelor cunoscute, în virtutea sloganului „Toată lumea are dreptul să

ştie tot". Numai că este un slogan ipocrit, al unei societăţi ipocrite. De o mult mai mare valoare este confiscarea acestui drept, dreptul oamenilor de a nu şti, de a nu vedea sufletul lor dumnezeiesc sufocat de bârfe, prostii şi vorbe în vânt. O persoană care duce o viaţă plină de trudă şi sens nu are deloc nevoie de acest şuvoi apăsător şi neîntrerupt de informaţii [...] Alt lucru care nu va scăpa observatorului sosit din Estul totalitar, cu presa sa riguros univocă: descoperirea unui curent general de idei privilegiate în sânul presei occidentale în ansamblu, un fel de spirit al vremii, după criterii de judecată recunoscute de toţi, de interese comune, suma acestora dând sentimentul nu al unei competiţii, ci al unei uniformităţi. Există poate o libertate nelimitată a presei, dar cu certitudine nu şi una pentru cititor. Ziarele nu fac decât să transmită cu putere şi emfază toate aceste opinii care nu contrazic curentul de opinie dominant. Fără să aibă nevoie de cenzură, curentele de gândire, de idei la modă sunt separate cu grijă de cele care nu le cântă în strună, iar acestea din urmă, fără a fi propriu-zis interzise, nu au decât puţine şanse să pătrundă printre celelalte reviste literare şi periodice, ori chiar să fie transmise în învăţământul superior. Studenţii voştri sunt liberi în sensul legal al termenului, dar sunt prizonierii idolilor purtaţi goi de entuziasmul modei. Fără să fie vorba, ca în Est, de o violenţă făţişă, această selecţie operată de modă, această nevoie de a te conforma modelelor standardizate, împiedică pe gânditorii cei mai originali să-şi aducă contribuţia lor la viaţa publică şi provoacă apariţia unui primejdios spirit gregar, care se opune unei creşteri în adevăratul sens al cuvântului. În S.U.A. mi s-a întâmplat să primesc scrisori din partea unor persoane de o eminentă inteligenţă... poate un profesor de la un mic colegiu uitat, care ar fi putut contribui mult la renaşterea şi mântuirea ţării sale, dar ţara nu avea cum să-l audă, pentru că mediei nici nu-i trecea prin cap să-i dea cuvântul. Iată ce dă naştere unor puternice prejudecăţi de masă, unei orbiri care, în epoca noastră, este în mod special primejdioasă [...]

Eroarea materialistă a gândirii moderne

Toată lumea acceptă că Vestul este cel care arată lumii calea către reuşita dezvoltării economice, chiar dacă în aceşti ultimi ani a putut fi serios zdruncinat de o inflaţie haotică. Cu toate astea, o mulţime de oameni din Vest nu sunt satisfăcuţi de societatea în care trăiesc. O desconsideră, sau o acuză că nu se situează la nivelul de maturitate cerut de umanitate. Şi mulţi se simt îndemnaţi să alunece spre socialism, ceea ce reprezintă o tentaţie falsă şi periculoasă. Nădăjduiesc că nimeni dintre cei prezenţi aici nu mă va suspecta că doresc să fac critica sistemului occidental în ideea de a sugera socialismul ca alternativă. Nici gând! Dat fiind că am cunoscut o ţară unde socialismul a fost pus în lucrare, nu mă voi pronunţa câtuşi de puţin pentru o asemenea alternativă [...]. Dar de aş fi întrebat invers, dacă aş putea propune Vestul, în stadiul său actual, ca model pentru ţara mea, aş da cu toată onestitatea un răspuns negativ. Nu, nu voi lua societatea voastră drept model de transformare pentru ţara mea. Bineînţeles o societate nu poate să rămână în abisurile anarhiei, cum este cazul ţării mele. Dar este la fel de înjositor pentru o societate să se complacă într-o stare fadă, lipsită de suflet, cum este cazul vostru. După ce a suferit vreme de decenii din pricina violenţei şi agresiunii, sufletul omenesc aspiră la lucruri mai înalte, mai arzătoare, mai pure decât cele oferite astăzi de stereotipiile unei societăţi masificate, modelate prin revoltătoarea invazie a publicităţii comerciale, prin abrutizarea venită prin intermediul televizorului şi printr-o muzică intolerabilă.

Toate acestea reprezintă un lucru sensibil pentru numeroşi observatori din orice colţ al planetei. Modul de viaţă occidental reprezintă din ce în ce mai puţin un model de urmat. Sunt simptome relevante prin care istoria lansează avertismente înspre o societate ameninţată ori aflată în pericol. Astfel de avertismente sunt, în cazul de faţă, declinul artelor, sau absenţa unor bărbaţi de Stat. Şi se întâmplă uneori ca semnele să fie în mod particular concrete şi explicite. Centrul democraţiei şi culturii voastre a fost lipsit de curent vreme de câteva ore [în ziua de 13 iulie 1977 o pană de curent a afectat nouă milioane de oameni în New York, rămaşi în

întuneric pentru 25 de ore – *n. tr.*], şi iată că brusc o mulţime de cetăţeni americani s-au dedat la jafuri şi scandal. Ceea ce înseamnă că tencuiala mai trebuie finisată şi că sistemul social e instabil şi chiar slab într-un anume punct. Dar lupta pentru planeta noastră, o luptă fizică şi spirituală, o luptă de proporţii cosmice, nu se află undeva într-un viitor îndepărtat, ea deja a început. Forţele Răului au început ofensiva lor decisivă. Deja simţiţi presiunea pe care o exercită, şi, cu toate astea, ecranele şi scrierile voastre sunt pline de zâmbete la comandă şi pahare ridicate. De ce această bucurie? Cum oare de a putut Vestul să alunece din mersul său triumfal în debilitatea lui de azi? A cunoscut cumva în evoluţia sa momente fără întoarcere care să-i fi fost fatale, a rătăcit drumul? Nu pare a fi cazul. Vestul a continuat să avanseze cu paşi fermi, adecvaţi intenţiilor proclamate pentru societate, braţ la braţ cu un progres tehnologic uluitor. Şi absolut dintr-o dată s-a pomenit în starea de slăbiciune de azi. Asta înseamnă că eroarea trebuie să se afle la rădăcină, la fundamentul gândirii moderne. Mă refer la viziunea asupra lumii care a prevalat în Occident, în epoca modernă. Mă refer la viziunea asupra lumii care a prevalat în Occident şi care s-a născut în Renaştere, şi ale cărei dezvoltări politice s-au manifestat începând cu Secolul Luminilor. Ea a devenit baza doctrinei social-politice şi ar putea fi numită umanismul raţionalist sau autonomia umanistă; autonomia proclamată şi exercitată de om la întâlnirea cu toate forţele superioare lui. Putem vorbi, de asemeni, de antropocentrism: omul este văzut ca fiind centrul a tot şi a toate.

Din punct de vedere istoric, este posibil ca uşorul declin care s-a petrecut în Renaştere să fi fost inevitabil. Evul Mediu ajunsese la epuizare din pricina represiunii intolerabile asupra naturii carnale a omului, în favoarea naturii sale spirituale. Însă, îndepărtându-se de spirit, omul s-a înstăpânit de tot ceea ce este material. Cu exces şi fără nici o măsură. Gândirea umanistă, care s-a proclamat drept călăuză a noastră, nu admitea existenţa unui rău intrinsec în om şi nu vedea altă îndatorire mai nobilă decât răspândirea fericirii pe pământ. Iată ce angaja civilizaţia occidentală modernă, nou născută,

pe panta primejdioasă a adorării omului şi nevoilor materiale. Tot ceea ce se afla dincolo de bunăstarea fizică şi de acumularea bunurilor materiale, toate celelalte nevoi umane caracteristice unei naturi subtile şi superioare, au fost zvârlite în afara câmpului interesului de Stat şi a sistemului social, ca şi cum viaţa n-ar avea nicidecum un sens mai înalt. În acest fel s-au lăsat falii deschise, prin care s-a năpustit răul, iar halena lui putregăită suflă astăzi liberă. Mai multă libertate în sine nu reduce câtuşi de puţin din problemele umane ale lumii, ba chiar adaugă unele noi.

Vestul la fel de materialist ca şi Estul

Cu toate astea, în tinerele democraţii, precum democraţia americană nou născută, toate drepturile individuale ale omului se întemeiază pe credinţa că omul este o creatură a lui Dumnezeu. Altfel spus, libertatea este acordată individului condiţionat, supusă constant responsabilităţii sale religioase. Aceasta a fost moştenirea secolului trecut [XIX]. Toate limitările de acest fel s-au atenuat în Occident, unde a survenit o emancipare deplină, în pofida moştenirii morale a veacurilor creştine, cu miracolele lor de îndurare şi jertfă. Statele devin fără încetare din ce în ce mai materialiste. Occidentul a apărat cu succes şi chiar cu asupra de măsură drepturile omului, însă omul a văzut cum i se ofileşte de tot conştiinţa propriei responsabilităţi faţă de Dumnezeu şi de societate. În tot timpul ultimelor decenii, acest egoism juridic al filosofiei occidentale a fost definitiv realizat, astfel încât lumea se găseşte într-o cruntă criză spirituală şi într-un impas politic. Iar toate izbânzile tehnicii, inclusiv cucerirea spaţiului, a Progresului atât de mult trâmbiţat, n-au reuşit să răscumpere mizeria morală în care a căzut veacul al XX-lea şi pe care nimeni nu a bănuit-o în veacul al XIX-lea . Umanismul devenind în creşterea sa din ce în ce mai materialist, permite, cu o incredibilă eficacitate, conceptelor sale să fie utilizate mai întâi de socialism, apoi de comunism, astfel încât Karl Marx a putut spune în 1894 că „comunismul este un umanism naturalizat”. S-a adeverit ulterior că această

judecată era departe de a fi falsă. Vedem aceleaşi pietre care stau atât la baza unui umanism alterat, cât şi la cea a tuturor tipurilor de socialism: un materialism de nestăvilit, o eliberare faţă de religie şi de responsabilitatea religioasă, o concentrare de spirite asupra structurilor sociale cu o abordare pretins ştiinţifică. Nu este întâmplător că toate aceste promisiuni retorice ale comunismului se centrează pe Omul cu O mare şi fericirea lui terestră. La prima vedere este vorba de o apropiere ruşinoasă: cum ar putea exista astăzi puncte comune între gândirea occidentală şi cea a Estului? Aici este logica materialistă...

Nu mă gândesc la cazul unei catastrofe aduse de un război mondial şi la schimbările ce ar putea surveni în societate. Atâta vreme cât ne sculăm în fiecare dimineaţă sub un soare blajin, viaţa noastră inevitabil se va ţese din banalităţile cotidiene. Însă este vorba de un dezastru care pentru mulţi este deja prezent în noi. Mă refer la dezastrul unei conştiinţe umaniste perfect autonome şi nereligioase. Ea a făcut din om măsura tuturor lucrurilor pe pământ, omul nedesăvârşit, care nu este niciodată complet dezbrăcat de mândrie, egoism, invidie, pofte, vanitate şi atâtea alte păcate. Plătim astăzi pentru greşelile care n-au apărut aşa hodoronc-tronc la începutul călătoriei noastre. Pe drumul care ne-a purtat din Renaştere până astăzi, experienţa noastră s-a îmbogăţit, dar am pierdut ideea unei entităţi superioare care, odinioară, mai înfrâna din patimile şi iresponsabilitatea noastră.

Ne-am pus prea multe nădejdi în transformările politico-sociale, iar acum iese la iveală faptul că am dat la o parte tocmai ce aveam mai de preţ: viaţa noastră interioară. În Est ea e călcată în picioare de bâlciul Partidului unic, în Vest de bâlciul Comerţului. Ceea ce e înfricoşător nu este nici măcar realitatea unei lumi sfărâmate, ci faptul că părţile ei suferă de aceeaşi boală. Dacă omul, aşa cum o declară umanismul, ar fi fost născut numai pentru fericire, cu atât mai mult nu ar fi fost născut ca să moară. Însă, dedicat trupeşte morţii, sarcina lui pe acest pământ este cu atât mai spirituală. Nu un urlet zilnic, nu căutarea celor mai bune mijloace de achiziţie, iar apoi cheltuiala veselă de bunuri materiale, ci împlinirea unei dure

şi permanente îndatoriri, astfel încât drumul întregii noastre vieţi să devină experienţa unei înălţări spirituale: să părăsim această lume ca nişte creaturi mai înalte decât cum am intrat în ea.

A privi în sus la scara valorilor noastre umane

Este imperativ să privim în sus, în ascensiune, scara valorilor umane. Precaritatea ei actuală este înspăimântătoare. Nu mai este posibil ca vechea măsură cu care se cuantifică eficienţa unui preşedinte să se limiteze doar la cât de mulţi bani pot fi câştigaţi, ori la cât de îndreptăţită este construcţia unui gazoduct. Este vorba de o mişcare acceptată de bunăvoie, care să atenueze patimile noastre, o mişcare acceptată cu seninătate, astfel încât umanitatea să se ridice deasupra curentului materialist care a încătuşat lumea. Chiar dacă am reuşit să o ferim a fi distrusă de un război, viaţa noastră trebuie să se schimbe, dacă nu vrem să piară prin propriul ei păcat. Nu ne mai putem lipsi de ceea ce este fundamental pentru viaţă şi societate. Este adevărat că omul se află deasupra tuturor şi a toate? Nu este nici un spirit superior deasupra lui? Activităţile umane şi sociale pot fi ele legitim reglate doar prin expansiunea materială? Avem dreptul de a promova această expansiune în detrimentul integrităţii vieţii noastre spirituale?

Dacă lumea nu a ajuns încă la final, atunci ea atins o etapă hotărâtoare în istoria ei, asemănătoare cu importanţa cotiturii care a dus dinspre Evul Mediu spre Renaştere. Această cotitură pretinde din partea noastră o dragoste spirituală. Va trebui să ne ridicăm la o perspectivă mai înaltă, la o nouă concepţie de viaţă, în care natura noastră carnală să nu mai fie diabolizată, aşa cum s-a întâmplat în Evul Mediu, iar firea noastră spirituală să nu mai fie călcată în picioare, aşa cum s-a întâmplat în epoca modernă. Ascensiunea noastră ne îndreaptă spre o nouă etapă antropologică. Nimeni, pe acest Pămînt, nu mai are altă soluţie decît să se ridice spre înălţimi. Mereu mai sus.

Traducere de
Răzvan Ionescu

„CARĂ-TE DE AICI, SOLJENIŢÎN !”

Două au fost marile discursuri cu care Aleksandr Soljeniţîn a scandalizat America şi Europa Occidentală, devenind de atunci încolo, pentru cei mai mulţi, un indezirabil. Unul a fost rostit în Franţa, la Vendée , pe o ploaie infernală, în faţa câtorva mii de oameni, în toamna lui 1993, cu prilejul comemorării a 200 de ani de la primul mare genocid din istoria modernă a lumii, pe care Soljeniţîn l-a denunţat fără menajamente, arătând tuturor abominabila crimă a Revoluţiei Franceze, ce masacrase cel puţin 117.000 de creştini (cf. *Le livre noir de la Révolution Français* , Cerf, 2008). Celălalt discurs, rostit la 8 iunie 1978, cu prilejul şedinţei solemne de sfîrşit de an la Universitatea Harvard , a declanşat un potop de invective şi răstălmăciri. Cu toate că refuzase o dată invitaţia, în 1975, la fel cum făcuse în ultima vreme cu alte câteva sute de invitaţii asemănătoare, de data aceasta marele disident rus acceptă. Trecuseră doi ani de când nu mai luase cuvântul în public, iar temperamentul său îl îndemna s-o facă iarăşi. Aflat de 4 ani în Occident, sfârtecase fără preget, prin scris şi viu grai, comunismul, dar în acelaşi timp aflase, în noua lume în care îşi trăia acum exilul, lucruri primejdioase şi neliniştitoare, pe care simţea că nu le mai poate trece sub tăcere. Aşa că s-a gândit ca discursul de la Universitatea

Harvard să fie dedicat slăbiciunilor Occidentului. L-a pregătit cu grijă, încă de la începutul primăverii. Pe măsură ce îi traducea discursul în limba engleză şi-l dactilografia, I. A. Ilovaiskaia, o colaboratoare a sa şi bună cunoscătoare a lumii occidentale, îi repeta soţiei scriitorului rus doar unul şi acelaşi lucru: "Asta chiar că n-o să i-o mai ierte nimeni!". Cei 25.000 de oameni care l-au ascultat la Universitatea Harvard vreme de un ceas, rămânând neînduplecaţi în ploaia de vară, se aşteptau, desigur, ca de obicei, la un discurs anticomunist. Numai că autorul *Arhipelagului Gulag* (*Gulag* fiind prescurtarea lui *Glavnoe Upravlenie Lagherei* – „Direcţia Principală a Lagărelor") le-a vorbit despre cu totul altceva: despre neglijarea reperelor morale autentice din politica şi societatea occidentală, despre derapajul noţiunii de libertate către libertinaj şi dezlănţuirea patimilor, despre estomparea conştiinţei răspunderii omului în faţa lui Dumnezeu şi a societăţii, despre "Drepturile omului" ridicate pe un piedestal atît de înalt încît distrug drepturile societăţii şi chiar societatea însăşi, despre laşitatea politicienilor şi a intelectualilor, despre presa care îşi închipuie că totul îi este permis, despre dictatura modei politice şi a ideilor la modă în detrimentul adevăratei libertăţi de opinie, fapt ce conduce la o surprinzătoare uniformitate de opinii! „Aici i-am enervat eu cel mai tare" – avea să recunoască oarecum ironic Soljeniţîn, care a arătat auditoriului cum aceeaşi concepţie despre lume izvorâtă din raţionalismul umanist domneşte şi în Apusul capitalist ca şi în Răsăritul comunist. Iar în faţa forţelor Răului care şi-au pornit atacul final omenirea nu mai are altă şansă decât să redescopere valorile morale, ridicându-se la o nouă treaptă de gândire, la o nouă etapă antropologică. "Nimeni, pe acest Pămînt, nu mai are altă soluţie decît să se ridice spre înălţimi", aşa îşi încheia Aleksandr Soljeniţîn faimosul său discurs de la Harvard. Apoi , vreme de două luni, s-a dezlănţuit o adevărată urgie. Comentatori politici, jurnalişti, politicieni, intelectuali s-au năpustit asupra disidentului rus. Până şi soţia preşedintelui Jimmy Carter a intervenit în mod special la Clubul Naţional de Presă, pentru a spune că nu exista în America nici o decadenţă spirituală, ci

dimpotrivă, o înflorire în toate direcţiile. Toţi, care mai de care, băteau cu frenezie câmpii spunând: "A adus un deserviciu păcii prin apelul său la războiul sfînt", sau: „A arătat că nu e nici creştin, nici intelectual, ci doar un cinic provocator de războaie, animat de dorinţa de răzbunare", sau: „Americanii sunt de vină că primesc şi încurajează atîţia imigranţi din Europa de Est, purtători ai unui spirit răzbunător", sau: "Partizan al războiului rece... Fanatic... Mistic ortodox... Doctrinar feroce... Romantic al politicii... Radicalism conservator... Discurs reacţionar... Nu vede rostul libertăţii, iar rostul democraţiei i se pare foarte relativ... O voce care iese din trecut. Un slavofil din secolul al XIX-lea... Nu i-am publicat oare cărţile? De ce nu ne este recunoscător?!..." – şi tot aşa mai departe. În sfârşit, erau şi o sumedenie de recomandări practice, dintre care una revenea cu obstinaţie: "Dacă nu-ţi place pe-aici, cară-te!". După ce lucrurile s-au mai calmat şi au început să apară comentarii mai echilibrate, marele scriitor rus avea să mărturisească, nu fără oarecare amărăciune: „Pînă la discursul de la Harvard , îmi închipuisem cu naivitate că trăiesc într-o ţară unde poţi spune ce vrei, fără a flata societatea înconjurătoare. Dar, în realitate, şi democraţia aşteaptă să fie flatată. Cîtă vreme îndemnasem lumea «să nu trăiască în minciună» în U.R.S.S., totul era în regulă – dar «să nu trăiască în minciună» în Statele Unite? Cară-te de aici, Soljeniţîn!". Oare de câte ori viaţa sau semenii i-au spus aşa, cu voce tare, ori numai în gând, celui care a fost dizidentul *par excellence* al veacului trecut: „Cară-te de aici, Soljeniţîn!"? A luptat curajos, pe front, cu arma în mână, împotriva nazismului, ca apoi să îl critice pe Stalin şi comportamentul soldaţilor ruşi după capitularea germană. În 1945, când avea numai 27 de ani, a fost arestat în Prusia Orientală în urma interceptării unei astfel de corespondenţe. Aşadar, „Cară-te de aici, Soljeniţîn!". Anchetat la Lubianka şi Butîrki, capătă 8 ani de lagăr de muncă. Din nou, „Cară-te de aici, Soljeniţîn!". Într-unul dintre lagărele de reeducare de la Karaganda i se descoperă o tumoare malignă. De astă-dată viaţa însăşi pare să-i fi strigat: „Cară-te de aici, Soljeniţîn!". Şi totuşi scapă ca

prin minune. Eliberat în 1953, cu doar câteva săptămâni înainte ca Stalin să moară, e exilat pe viaţă undeva în Asia Centrală. Prin urmare, din nou, „Cară-te de aici, Soljeniţîn!”. Începe să scrie. Dar după ce povestirea *O zi din viaţa lui Ivan Denisovici*, o primă mărturie din lagărele de concentrare, vede lumina tiparului la intervenţia lui Hruşciov (interesat în realitate doar să-şi rezolvele problemele interne de putere, descotorosindu-se de stalinism şi de oamenii lui), încep să i se confişte manuscrisele. Breasla scriitorilor e revoltată de felul său de a scrie. Printr-o scrisoare adresată Uniunii Scriitorilor, Mihail Alexandrovici Şolohov, autorul romanului *Pe Donul liniştit* şi laureat al Premiului Nobel pentru Literatură (1965), cerea ca Soljeniţîn „să nu mai fie lăsat să se mai apropie de vreo unealtă de scris” (atenţie, nu de vreo tipografie, ci de vreo unealtă de scris!). În cele din urmă, este dat afară din Uniunea Scriitorilor. Aşadar, din nou, „Cară-te de aici, Soljeniţîn!”. Apoi este expulzat din Uniunea Sovietică şi i se retrage cetăţenia. „Cară-te de aici, Soljeniţîn!”... Abia târziu, Gorbaciov (pe care nu l-a simpatizat) îi va reda cetăţenia în vara lui 1990, dar se va întoarce abia 4 ani mai târziu. Refuză o decoraţie de la Elţîn (pe care l-a dispreţuit) şi se apropie în nişte limite de Putin, căruia i-a apreciat mai ales efortul de restaurare a demnităţii poporului rus, umilit nu numai de comunism, ci şi de prăbuşirea lui. Limitele şi le explicase, într-un fel, încă din 1973, în „Scrisoarea către conducătorii URSS”: „Nu trebuie să tindem spre supradimensionarea statului, ci către o clarificare spirituală a duhului care a mai rămas în el”. La urma urmei, cine a fost Aleksandr Soljeniţîn? Şi de ce a supărat el pe toată lumea, rămânând veşnicul disident? A fost un naţionalist, aşa cum s-au precipitat mulţi să-l eticheteze? Un duşman al liberalismului? Un nostalgic slavofil? Cred că Soljeniţîn a fost mai mult decât toate astea. A fost un mare scriitor rus „cu frica lui Dumnezeu”, un creştin care şi-a asumat pînă la capăt, fără rest, condiţia şi spiritul Evangheliei. Pentru societatea românească de astăzi, discursul său rostit cu 30 de ani în urmă la Universitatea Harvard este cu atât mai zguduitor cu cât nu reprezintă câtuşi de puţin o întoarcere în trecut, ci o oglindă necruţătoare, care

ne arată chipul schimonosit al prezentului. Ne sunt la fel de familiare şi observaţiile lui Soljeniţîn ca şi urgia ce a urmat. Pentru noi, toate se întâmplă acum. De aceea nu-mi fac nici un fel de iluzii. Aşa cum adevărul rămâne acelaşi, aceleaşi vor fi şi reacţiile. Dar ceea ce va rămâne peste vremi este ecoul cuvintelor uneia dintre cele mai tari conştiinţe ale lumii noastre, care, conştientă de fragilitatea naturii umane, se ruga la vremea scrisului astfel: „Multe lucruri, chiar apropiate, îmi scapă: mâna Celui Preaînalt mă va corecta încă în multe lucruri. Dar aceasta nu mă mâhneşte. Aceasta mă şi bucură, aceasta mă şi întăreşte în credinţa că nu concep şi nu conduc eu totul, că eu nu sunt decât o sabie bine ascuţită atârnând deasupra forţei impure, o sabie vrăjită, capabilă s-o taie în bucăţi şi s-o împrăştie în cele patru vânturi. Ajută-mă, Doamne, să nu mă frâng lovind! Să nu alunec din mâna Ta!” (*Viţelul şi Stejarul*, 1973). Aleksandr Soljeniţîn a reprezentat, într-un fel, paradigma paradoxului existenţei creştine. Un paradox dificil de asumat şi mai cu seamă greu de urmat cu consecvenţă. O existenţă petrecută pe pragul fragil dintre „deja” şi „nu încă”. Pentru creştini Hristos a venit, e deja aici, dar Împărăţia lui Dumnezeu, încă nu. Pe fâşia îngustă a acestui prag, creştinul îşi cultivă atent, cu precădere, discernământul (dreapta socotinţă sau darul deosebirii), rămânând veşnicul disident al unei lumi căreia adevărata Împărăţie n-are cum să-i aparţină, dar pe care el, creştinul, e dator să o parcurgă iubind-o şi mustrând-o neobosit, cu nădejdea celui care ştie că prin ceea ce face în această lume poate dobândi armonia paşnică a veşniciei.

La vârsta de 89 de ani, în noaptea de 3 spre 4 august a anului 2008, Aleksandr Soljeniţîn „s-a cărat” în sfârşit „de aici”, din lumea aceasta. Trupul său, ocrotit în rânduială de slujitori ai Bisericii, s-a lăsat coborât în pământul unei mănăstiri din ţara pe care a iubit-o, dar sufletul lui, cu siguranţă, s-a urcat pe înălţimi! Un creştin, unul dintre cei mulţi din lumea asta mare, care a ştiut că e de datoria lui să se lupte pe faţă cu Răul, domolindu-l, fie şi numai „până la o vreme”, în nădejdea că va putea respira cândva aerul tare şi rarefiat din altitudinea Împărăţiei.

Răzvan IONESCU